

فهرست دست نویس های کتابخانه تامس فیشر

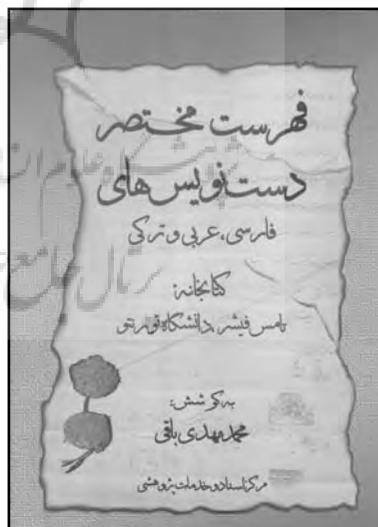
• سفانه انجم روز
کارشناس زبان و ادبیات فارسی

مقدمه

جمع آوری کتب دانشگاه تورنتو به سال ۱۸۹۰ بازمی گردد که به تدریج از سراسر آمریکای شمالی، بریتانیا و اروپا به این مجموعه افزوده شد. در سال ۱۹۰۱ م. کتابخانه بزرگ کنن هنری سکیدینگ (Canon Henry Scadding) بنابر وصیت وی به مجموعه دانشگاه افزوده شد و از این سال نسخ نایاب در «گنجینه هنر» نگه داری و هر روز بر شمار آن اضافه می گردید.

قدیمی ترین نسخه در این مجموعه، لوحی است به خط بابلی به تاریخ ۱۷۸۹ ق. م. و شی و شش قطعه پاپیروس که در مصر یافت شده اند و کهن ترین آن به تاریخ ۲۴۵ ق. م. باز می گردد. دیگر مجموعه های جالب و نایاب موجود در این مجموعه عبارت اند از: مجموعه کتب عبری فرید برگ (Friedberg) شامل تعداد زیادی نسخ از سده های میانه و نیز قطعات گنیزه (Genizah)، مجموعه سه هزار جلدی ربی ایبرهم پرایس (Abraham Price)، مجموعه آثار داروین، مجموعه گالیله که شامل آثار وی و معاصران او در نجوم و فیزیک است.

نویسنده فهرست خود را با واژه «مختصر» توصیف کرده اند. در شرایط فعلی که اصول فهرست نویسی نسخه های خطی هنوز در مطاوی فهرست های قدیمی پراکنده و پنهان مانده و هیچ منبع درسی و تعلیمی مدونی برای آن سراغ نداریم چرا که هنوز به صورت رشته ای دانشگاهی مورد تجربه تدریس و آموزش قرار نگرفته، جای تأمل و بحث بسیار باز است که آیا مختصر یا مفصل نویسی حدود و ثغور معین و مشخصی دارد یا امری است که به سلیقه و تشخیص فهرست نویس باز بسته است. غیر از این سؤال که اصولاً خلاصه و

• محمد مهدی باقی فهرست مختصر دست نویس های فارسی، عربی و ترکی کتابخانه تامس فیشر دانشگاه تورنتو، تهران: مرکز اسناد و خدمات پژوهشی وزارت امور خارجه، چاپ اول، ۱۳۸۲، ۲۱۹ صفحه، وزیری.

نسخه‌ها از شاخه نسخه‌شناسی هم چکیده‌تر است، برای باز نمود کوشش فهرست‌نویس سخن را با بحث نسخه‌شناسی کتاب که نسبتاً مفصل است، آغاز می‌کنیم. همان‌گونه که در آغاز سخن نیز گفته‌آمد، تا آن‌گاه که دستورکاری برای فهرست‌نویسی نسخه خطی رسماً تنظیم و ارائه نشده، لاجرم انتخاب و اولویت بخشیدن به این یا آن مورد نسخه‌شناسی بسته به نظر فهرست‌نویس کاملاً من‌عندی خواهد ماند و تا آن روز مبنای متقن و محکمی که همه صاحب‌نظران یک صدا بر آن متفق القول باشند، برای نقد و سنجش فراچنگ نخواهد آمد.

نویسنده این فهرست در توصیف کتاب‌ها از دیدگاه نسخه‌شناسی نکات زیر را برگزیده و تشریح کرده‌اند:

جلد نسخه

۱. رنگ: دورنگ، چندرنگ، تیره یا روشن.
۲. جنس: مقوایی، چرمی.
۳. اندازه: به cm با کوته نوشت «سم».
۴. جنس و رنگ عطف: چرمی، پارچه‌ای، پلاستیکی همراه با ذکر درجه رنگ.
۵. لفاف.
۶. روکش و جنس آن: پلاستیکی، مخمل.
۷. تزیینات یا ذکر تزیینی نبودن جلد با آوردن واژه «ساده»: «شمسه کاغذی قطاعی زرد» ش ۶۳۹.
۸. سرطبل.
۹. اندرون جلد: مذهب ش ۲۳۲، تشعیر زرین ش ۱۰۴۴، حل کاری ش ۸۶۵.
۱۰. فرسایش جلد یا عطف یا سرطبل؛ نوع آن و تعیین قسمت فرسایش یافته: «موریانه زده مندرس» ش ۷، «نیمه رو و پشت جلد افتاده» ش ۲۱۳، «آب دیده» ش ۲۳، «بسیار آسیب دیده» ش ۲۵۹.
۱۱. مرمت جلد: «چرم مشکی تعمیر شده» ص ۱۹۱ (از بخش بدون شماره فهرست است).

خط نسخه

۱. نوع خط متن.

مفصل در شناخت نسخه به چه معنی است، از تبعات دیگر آموزشی نشدن نسخه‌شناسی، این که تمیز و تشخیص ارزش بحث‌های این علم نسبت به هم مبهم باقی مانده می‌دانیم که نسخه‌شناسی خود در اصل دارای دو بحث است، یکی آنچه صرفاً در شناخت ظاهر نسخه می‌آید، دیگر اصولی که پایه برداشت‌های کتاب‌شناسانه واقع می‌شود، از آنجا که شناخت متن نسخه مهم‌ترین شناسایی است، تمیز و تشخیص بخش دوم نسخه‌شناسی از قسمت اول در کار فهرست‌نویس از اهمیت بسیار برخوردار است که باید در برنامه آموزش این علم مورد نظر قرار گیرد فهرست مورد بحث نمونه‌ای است از این مسأله زیرا مع الاسف بیشتر به بحث‌های مربوط به ظاهر نسخه می‌پردازد تا آنچه که می‌تواند در شناخت متن به کار آید.

در باب روش کار این فهرست

هر فهرستی چه بر پایه دستوری مرسوم و روشی رایج گرد آید و چه به ابتکار و ذوق نویسنده تنظیم گردد، در هر دو حال بایسته است فهرست‌نویس مقدمه‌ای جامع درباره شیوه کار خود در آغاز فهرست بیاورد. نخستین نتیجه چنین مقدمه‌ای آن است که نشان می‌دهد فهرست‌نویس در اتخاذ این روش و فروگذشت شیوه دیگر، چه دلائلی را در دست و در نظر داشته است. در این صورت به بسیاری از پرسش‌ها و احیاناً خرده‌گیری‌ها پیشاپیش پاسخ می‌گوید. فایده دیگری که بر نوشتن این مقدمه مترتب است آنکه به فهرست نویسان کهن کار مجال نقد و تأمل و به نوآموزان نوپا امکان تعلم می‌دهد. فهرست مورد بحث فاقد چنین مقدمه‌ای است و این کاستی برخی پرسش‌ها را بی‌پاسخ و بی‌توجیه باقی می‌گذارد و فهرست را در مواردی پریشان و نابسامان جلوه می‌دهد.

می‌دانیم فهرست‌نویسی کاری است بسیار توان بر و نیازمند وقت و حوصله فراخ و در وقتی تنگ بیش از طاقت بشری نمی‌توان تکلیف کرد و انتظار داشت. از سوی دیگر اخلاق و آداب نقدنویسی در فرهنگ ایرانی، حکم می‌کند «عیب می‌جمله‌چو گفتمی هنرش نیز بگوی» ما در پیروی از این سخن ابتدا به توصیف هنر نویسنده فهرست، سپس به طرح و سنجش برخی مواردی می‌پردازیم و از همین ابتدا بررسی خود را در دو بخش کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی طرح می‌کنیم. اما چون فهرست مورد بحث در تشریح کتاب‌شناسانه

نقد و بررسی

۲. خط حواشی.
۳. رنگ مرکب متن، ذکر چند رنگ بودن آن.
۴. رنگ مرکب حواشی و شرح: «شرح با مشککی» ش ۱-۱۰۴۹.
۵. رنگ مرکب عناوین و هر کلمه متمایز از متن: «کلمه مسأله با مرکب سرخ» ش ۷۲۲، «کلمه قوله با مرکب سرخ» ش ۱۰۹۲، «کلمه وصیه با مرکب سرخ» ش ۸۲۶.
۶. مرکب متن قرآن و تفسیر آن؛ مرکب اسامی سور و مانند آن: «سرفصل ها با مرکب سرخ» ش ۱۰۳۸، «اسامی سور با مرکب سرخ» ش ۱۰۵۵.
۲. کاغذ
- ذکر خطوطی که نسخه های این مجموعه به آن مزین است، هم برای نسخه شناسان و هم برای خط پژوهان خالی از فایده نیست. این تعبیر و توصیف ها را به صورت الفبایی در معرض نقد صاحب نظران می گذاریم:
- نستعلیق، نستعلیق خوش، نسخ، نسخ جلی، نسخ جلی خوش، نسخ خفی، نسخ خوش، نسخ شش دانگ، نسخ شکسته، نسخ مایل به شکسته خفی، نسخ مایل به کوفی، نسخ مختلف السطر، نسخ معرب خوش، نسخ مغربی جلی، نسخ ناپخته، نسخ ناپخته معرب. نکات دیگری از نسخه شناسی که مورد نظر فهرست نویس بوده است:
- ذکر این که نسخه به خط یک کاتب نیست: «به خط کاتبان مختلف» ش ۴-۱۰۴۶.
- جای حواشی: «حواشی در هامش و بین السطور».
- ترقیمه
- ذکر بی انجام و بی آغاز.
- ذکر نونویس یا نانویس بودن با تعیین تعداد برگ یا سطر آن.
- تزیینات: کمنداندازی، سرفصل مرصع، عنوان زرکوب.
- جدول و رنگ آن: «حواشی مجدول متنی» ش ۱۰۵۷.
- رکابه.
- وضعیت کاغذ و برگ های نسخه: «کاغذ نامرغوب»؛ «برگ ها پریشان دوخته شده»، «برگ ها دوخته نشده» «بعضی برگ ها افتاده» با ذکر شماره آن ش ۱۰۶۰.
- تا به اینجا نکات نسخه شناسی را که فهرست نویس برگزیده و در کتاب خود آورده اند، برشمردیم، ولی هنوز موارد مهم و متعددی باقی است که فهرست نویس به آن نپرداخته اند و صرف مختصر بودن فهرست نیز نمی تواند این کاستی را توجیه کند، مگر اسباب این نقصان راملاک و معیار فهرست نویس بدانیم که بر اساس آن معاییر، مواردی را ضروری و برخی را دارای درجات کمتری از اهمیت دانسته اند. در اینجا به نکات دیگری که می توانست مورد گزینش فهرست نویس قرار گیرد اشاره می کنیم و خواننده صاحب نظر را به داوری می خوانیم که ذکر چه شناسه هایی از اولویت برخوردار است. نکاتی در زمینه نسخه شناسی که مورد انتخاب فهرست نویس قرار نگرفته است:
۱. جلد
- آیا جلد به جز عنوان شامل نام پدید آورنده متن هم هست. توصیف کامل پشت و روی آن.
- نام سازنده جلد، تاریخ ساخت، رقم جلد.
- نقل عین عبارت کتیبه جلد.
- اگر جلد مزین است به تصویر، رقم مصور را بدهند.
۲. کاغذ
- ضخامت کاغذ
- سطح آن از حیث نرمی و سختی.
- بافت آن از نظر شکل.
۳. رنگ
- تزیینات کاغذ مانند زرافشان یا سیم افشان یا ابری
- تعداد برگ و تعداد صفحات
- ذکر اینکه کراسه دارد یا ندارد.
- اندازه طول و عرض کاغذ با ذکر مقیاس.
۴. کتابت متن
- آغاز و انجام و ترقیمه نسخه را به عین عبارت نقل کنند.
- ذکر مهم ترین نشانه های کتابت و کوه نوشته ها (اختصارات) که کاتب هر نسخه بنا به سبک دوره یا بر اساس مکتبی که در آن خط خوش آموخته بود، به کار گرفته است.
- از قبیل نشان وقف، اعراب گذاری، نقطه گذاری کلمات، رسم الخط کلمات، کوه نوشته هایی که برابر برخی اعلام و نام جلاله می نهاده اند. ایجاد فاصله میان جملاتی همچون آیات و احادیث و ابیات و مصاریع و نشان های پایان رساله.
- اندازه سطر و طول متن در هر صفحه. اگر این اندازه در یک صفحه یا در سراسر کتاب ناموزن است و یکدست نیست، قید کنند.
۵. مهر
- تنوع نقش مهرها و سجع آن و نقل عین عبارات و ذکر محلی از نسخه که مهر یا مهرها بر آن طبع شده اند.
- تزیینات متن: مانند کتیبه، سرلوح، شمسه و ترنج. هم چنین در مورد تفاسیر، سرسوره ها و جای هر ویژگی در متن نسخه.
- آیا نسخه مصور است. در این صورت رقم مصور را به عبارت نقل کنند و ربط آن تصویر را با موضوع رساله شرح دهند و عکسی از آن یا تصویری از منتخب تصاویر بیاورند. اگر تصویری نونگار به کتاب الحاق شده توضیح دهند.

اینکه توجه به نکات فوق، در دستور کار و شیوه رفتار فهرست نویس قرار نداشته که به طور یک دست در سراسر فهرست ظهور کند. اگر در مواردی دقت نظر ملاحظه می شود بر سبیل صدفه و اندک است؛ نمونه ای از این موارد نادر معرفی نسخه ۸۴۲ است که کتاب دو شارح دارد و فهرست نویس برای نام یکی از دو شارح به کتاب دیگری از همین فهرست یعنی به نسخه ۸۶۴ ارجاع می دهد.

اما اینکه فهرست نویس در معرفی نسخه ۵۶۹ توضیحی نیز افزوده اند به این شرح که استثنا است:

«این کتاب مختصر خزاین الاسرار است در ده مجلد از همین شارح»

نکاتی از کتاب شناسی که مورد نظر و انتخاب فهرست نویس قرار نگرفته است:

– مراجعه به فهرست مشاهیر رجال یا مولفین و تذکره های موجود یا کتب تاریخی برای یافتن اطلاعاتی بیش از آنچه ترقیمه بیان می دارد و یا از یادداشت های پراکنده در نسخه برمی آید.

– آیا اصل متن نسخه مورد بحث قبلاً با عنوان دیگری تألیف شده. این تغییر نام آیا در پی ترجمه متن بوده است.

– بر متن نسخه چه شروحو و به قلم چه کسانی نوشته شده، آیا هنوز موجودند. هم چنین چه خلاصه هایی از آن در دست هست.

– آیا ترجمه ای از این رساله به دست داده اند، از چه زبانی و به چه زبان. چند ترجمه از آن در دست داریم.

– آیا بخش یا بخش هایی به کتاب الحاق شده. افتادگی ها احتمالاً از روی چه متنی نونویس شده، آیا بر افزوده کاتب یا مترجم نیست.

– آیا پیش از این نسخه ای از آن را توصیف کتاب شناسانه کرده اند، کدام فهرست نویس و در چه تاریخی در این امر پیشقدم بوده است.

در کار کتاب شناسی نسخه ها، نکته مهم دیگر گزینش موضوع مناسب برای کتاب است. به این منظور و برای پیشگیری از هرگونه تشتت و ناهمگونی می توان از فهرست سرعنوان های موضوعی مدد جست و با نگاهی نو و نکته دان عناوین اصلی و فرعی متعددی را متناسب با نسخه های خطی از زبان فارسی برگزید. مهم پیروی بی چون و چرا از یک روش از پیش داده شده نیست، بلکه هدف داشتن الگویی مناسب است برای در انداختن طرحی نوین و یکدست و همگون در سراسر فهرست. ولی فهرست نویس در این کتاب، موضوعی واحد را برای نسخه های گوناگون با تعابیر مختلف و متفاوت طرح کرده اند که نمونه های این پریشانی در «موضوع نسخه» را ذیلاً فرا یاد می آوریم:

۱. علم آموزی، آداب تعلیم و تعلم

۲. مواظط، نصیحه

۳. شعر، اشعار، منظومه، دیوان.

– به همه موارد مرمت نسخه مجموعاً ذیل یک عنوان اشاره شود. نوع آسیب دیدگی و جای آن اعم از جلد و عطف و سرطلب و کاغذ و لفاف و... و شیوه مرمت را توضیح دهند. با این کار طی یک دوره کار مداوم منسجم می توان به نتایج مهمی درباره فنون سنتی مرمت کتاب دست یافت که ممکن است بسیاری نو و بی سابقه باشند.

۶. تاریخ

– آیا از مشخصات ظاهری و ویژگی های کتابت شواهدی در دست هست که به حتم یا به حدس بتوان گفت نسخه به تدریج و در طی سالیان به تألیف یا به تحریر درآمده است. این بحث از دید متن شناسی نیز قابل پی گیری است.

– آیا فهرست نویس دلائلی در دست دارد که کتاب در زمان حیات مؤلف کتابت شده است؛ در چه سنواتی از تاریخ زندگی وی.

– آیا در ضمن متن یا حاشیه به مجموعه یا نام کتابخانه ای که دارنده کتاب بوده اشاره شده و می توان از مواردی مشابه این حدس زد که در پی کدام رویداد تاریخی یا انهدام آن کتابخانه، مجموعه نسخه هایش پراکنده گشته است.

– آیا کتابت این نسخه در پی روایتی، ماجرا و رخدادی خاص واقع شده؛ اگر طی صدور فرمانی از جانب حاکم وقت نوشته شده، آن فرمان و تاریخش چیست، اگر هدیه است، نقل هدیه نامه با ذکر تاریخ و نام افراد ضروری است.

۷. کاتب

– درباره نام و شهرت و نسب کاتب چه اطلاعات دیگری به جز ترقیمه در دست داریم و مأخذ این آگاهی آیا خود نسخه است یا جای دیگر. آیا کتابت شغل شاغل وی بوده و گرنه آیا در دربار صاحب منصب دبیری و منشی هم بوده یا نه. چه کتاب مهمی را به خط او سراغ داریم.

– آیا کاتب به مشخصات نسخه اصل که در دست داشته و چگونگی به دست آوردن آن اشاره کرده است.

– چه نسخه های دیگری از این رساله اعم از اصل و رونوشت در دست بوده یا در دست هست و کدام اقدام است و در کدام فهرست یا کتابخانه و به چه شماره ای می توان آن را یافت.

– آیا نسخه تا به حال به طبع هم رسیده، مشخصات آن چیست.

بررسی فهرست از دیدگاه کتاب شناسی

به طور کلی در بررسی کتاب شناختی نسخه در بیشتر موارد تنها به ذکر نام کتاب و مؤلف یا شارح یا مترجم اکتفا شده و توضیحی که نشانه مراجعه به منابع و محصول استنباط فهرست نویس باشد دیده نمی شود. مگر ذکر نکاتی که از خود نسخه یا از نسخه دیگری از همین فهرست برمی آمده و این هم به ندرت رخ می دهد. توضیح

مصطلحات، فقه، فقه ارث، فقه حنفی، فقه شافعی، فقه مالکی، فلسفه، قرآن، قراء قرآن، قوافی، کلام، کیمیا، مثلثات، مدح، مدح نبی، مساحت، مصطلحات الحدیث، مصطلحات الفقه، معراج، مکالمات سه زبانه، مناسک، مناظره، منطق، مواعظ (نصیحة)، مولد، موافقت (میقات)، نحو (دستور زبان)، نکاح، نجوم، وصایا، هندسه، هیأت.

تا به این جا کوشش نویسنده در فهرست نویسی مختصر و مفصل را باز نمودیم. اینک اهم کاستی‌های فهرست مورد بحث را برمی‌شماریم.^۱

۱. فهرست نه الفبایی چیده شده و نه به ترتیب موضوع است. در هر صفحه نسخه‌هایی با موضوع‌های گوناگون زیر هم نام برده شده و چنین نیست که برای هر موضوع فصلی جداگانه در نظر گرفته باشند. ترتیب نسخه‌ها حتی بر مبنای تاریخ کتابت هم نیست؛ در حالی که می‌توانست کتب سده ۱۱-۱۲ یک جا و نسخه‌های سده ۱۲-۱۳ در یک مجموعه گرد آید.

۲. برای ذکر ویژگی‌های کتاب از دید نسخه‌شناسی ترتیب و نظم ثابتی در نظر نگرفته‌اند. مثلاً تاریخ کتابت و نام کاتب را پس و پیش می‌آورند؛ گویی از آغاز جای ثابتی نداشته است؛ ش ۱۰۴۴ و ۱۰۴۸. یا اگر به تعداد برگ‌های نسخه به ندرت اشاره می‌کنند، این مشخصه نیز جای خاصی ندارد، ممکن است آخرین توضیح باشد، ش ۱۰۳۵. حال آنکه غیر از نظم و انضباطی که فهرست نویسنده ملزم به رعایت آن است، نکته اساسی شیوه «الا هم فالاهم» است که از دیرباز در کتاب نویسی ایرانیان مطمح نظر بوده است.

۳. تعداد برگ‌های نسخه در همه موارد ذکر نشده؛ نمونه:

ش ۸۳۲: «۴۰۳ برگ، ۲ برگ آخر نانوینس است»

ش ۸۳۸: «برگ‌ها شماره گذاری شده، ۱۶۵-۲۴»

مقایسه دو مورد فوق به ما می‌گوید که پیدا نیست در مواردی که شمار برگ را می‌آورند (ش ۸۳۲) آیا فهرست نویسنده خود شمارش کرده‌اند.

۴. مواردی هست که نسخه شرح کتابی دیگر است، نامی را ذکر کرده‌اند بدون آن که قید کنند نام شارح یا مؤلف است؛ ش ۱۰۲۶.

۵. عنوان فرعی نسخه‌هایی متغیر دارد؛ یک بار زیر عنوان کتاب در پرانتز ش ۱-۵۹۱، جای دیگر کنار عنوان اصلی در پرانتز ش ۴۷۶.

۶. نسخه‌ها از شماره یک تا ۱۱۷۴ شماره شده‌اند و از این پس، ص ۱۸۸-۱۹۱ که پایان فهرست است، فاقد شماره سمت راست‌اند.

در این بخش کتاب‌ها با ذکر شماره‌ای به لاتین در سمت چپ ردیف شده‌اند که شامل ۳۷ مورد است. در مقدمه فهرست آمده است که این کتاب‌ها قبلاً شماره گذاری شده‌اند و درباره این شماره توضیح دیگری نداده‌اند. اگر شماره لاتین، نشانه ثبت نسخه در کتابخانه باشد، آیا کتاب را از داشتن شماره فارسی سمت راست یعنی شماره فهرست بی‌نیاز می‌کند!

۴. دعا، ادعیه

۵. حدیث، مجموعه احادیث

۶. احکام، احکام شرع

۷. بلاغت، معانی و بیان

۸. تفسیر و قرآن، تفسیر

۹. سیره، سیره النبی

ولی با در دست داشتن الگویی مناسب:

– تذکره محدثین، تذکره الشعرا، تذکره مختصر قراء قرآن و تذکره خطاطین ذیل تذکره جمع می‌شوند.

– «توحید» ذیلی از «کلام» می‌شود. فقه شافعی، فقه مالکی، فقه حنفی و مصطلحات الفقه همه زیر مجموعه «فقه» خواهند بود.

– برخی عناوین گنگ مانند: «مکالمات سه زبانه» که اساساً خارج از معنی «موضوع» است حذف می‌شوند و نسخه عنوان موضوعی مناسب خواهد یافت.

نکته‌ای مهم که از دید فهرست نویسنده پنهان مانده این است که باید از در آمیختن دو مفهوم «موضوع» با نوع (ژانر) اثر و «قالب» ادبی آن بر حذر بود. در فهرست مورد بحث مواردی هست که به جای موضوع، نوع ادبی یا قالب آن را آورده‌اند.*

افزون بر نکته مذکور، در مورد موضوع نیز مانند عنوان کتاب باید «اصلی و فرعی» را در نظر داشت. ممکن است برای نسخه‌ای که حاوی چند رساله است بتوان موضوع‌هایی را به طور «هم‌ارز» برگزید، ولی برای نسخه‌ای که تک رساله است تعیین موضوع اصلی و موضوع یا موضوع‌های فرعی و جنبی مهم است. فهرست نویسنده می‌بایست قید کند که کدام موضوع را به عنوان اصل و کدامین را با نام فرع ذکر کرده‌اند.

اکنون موضوع‌هایی را که فهرست نویسنده به نسخه‌های کتابخانه فیشر داده‌اند با نظم الفبایی جمع می‌آوریم تا هم کوشش ورنجی را که ایشان بر خود هموار کرده‌اند بنماییم و هم نمایی کلی از مسأله‌ای که طرح کرده‌ایم به دست دهیم، شمار موضوع با حذف مترادف‌ها حدود ۸۵ عنوان است: * آداب، آداب تعلیم و تعلم (علم‌آموزی)، آداب قرائت قرآن، اجازه، احکام (احکام شرع، شریعات، فرائض) اخلاق، ادویه و دستورات، اصول، اصول الدین، بدیع، بلاغه (معانی و بیان)، بیان و انشاء، تاریخ، تاریخ اسلام، تجوید، تدبیر نفس، تذکره، تذکره خطاطین، تذکره شعرا، تذکره قراء قرآن، تذکره محدثین، تصوف، تعلیق، تفسیر (تفسیر قرآن)، تقویم، توحید، جبر و مقابله، جدل، جفر، جهاد، حدیث (مجموعه احادیث)، حساب، حکایات، حکمت عملی، خط، خطبه، دعا (ادعیه)، ذکر، رمل، سیاق، سیره (سیره النبی) سنة، شریعة، شعر (مجموعه اشعار، منظومه، دیوان)، صرف، صلاة (صلوة)، طب (مفردات طب)، عبادات، عروض، عقائد، عقائد مسیحی، علم الحروف، علم القرآن، علوم، علوم خفیه، غزوات، فروع، فرهنگ

۷. گاه دقت نظر لازم رو به ضعف می‌گذارد مثلاً در معرفی نسخه ش ۹۶۴ گفته‌اند نسخه به خط کاتب است ولی نام یک نفر قید شده و در مورد نام کاتب دوم توضیحی نیفزوده‌اند که آیا در نسخه موجود نبوده که در این صورت شاید نسخه به دو خط نوشته شده نه به خط دو کاتب.
۸. در باب تاریخ‌گذاری نسخه‌های بدون تاریخ تعابیر فهرست‌نویس گوناگون است و وجه این آشکار نیست: «نسخه جدید است» ش ۱۱-۸۰۴، «نسخه قدیم نیست» ش ۱-۸۰۷، «نسخه متأخر» ش ۹-۶۰۳.
۹. فهرست دست‌نویس‌های کتابخانه فیشر فاقد هر نوع نمایه‌ای است و باید گفت الحق این کاستی را دیگر نمی‌توان از اسباب اختصار دانست. ارائه فهرست‌های تکمیلی که ذیلاً عنوان می‌شود ضروری است.
۱۰. فهرست نویسی گاه در جهت تهیه نمایه موضوعی ضرورت دارد.
۱۱. هم‌چنین نمایه نام کتب با نظم الفبایی.
۱۲. فهرست نام کسان با ذکر نقش ایشان مانند مؤلف، شارح، مترجم، شاعر، نویسنده مختصر یا حاشیه یا تعلیقه، کاتب، مالک، مجلد، وقف‌کننده، مذهب و مصور و اعلام مهرها.
۱۳. فهرستی از نام خطی‌هایی که مشتمل بر چند رساله‌اند با ذکر نام آن رسائل.
۱۴. فهرست نام محل کتابت و اسامی اماکنی که در متن نسخه به آنها اشاره رفته است به طور جداگانه و با ذکر جای آن در نسخه.
۱۵. گردآوری مجموعه نشانه‌های کتابت و کوته‌نوشت نام کسان و جای‌ها که سبک و مکتب هر کاتب از هر دوره و هر منطقه را مشخص می‌کند.
۱۶. فهرستی از اشعار، مصاریع، تک‌بیت‌ها یا مطلع و مقطع قصائد و غزلیاتی که در مطاوی متن پراکنده است و ذکر نام سراینده (چنانچه آمده باشد). این کار نتایج مهم و ارزشمندی برای تاریخ ادبیات و زبان فارسی دربر خواهد داشت.
۱۷. در پایان فهرست دست‌نویس‌های کتابخانه فیشر، فرهنگ مختصری از «مصطلحات نسخه‌شناسی» به انگلیسی آمده است.
۱۸. ویژگی‌های این فرهنگ:

۱. جمع هر واژه را کنار همان کلمه در پراگماتیک توضیح داده‌اند. در مورد فرهنگ فوق ابهام‌های زیر باقی است:
۱. هدف از چاپ واژه نامه نسخه‌شناسی در پایان یک فهرست چیست؟
۲. چرا گردآورنده به ذکر کامل مأخذ نپرداخته‌اند و به گزیده آن بسنده کرده‌اند؟
۳. چرا واژه‌نگاری واژه‌ها را که از مهم‌ترین و ابتدایی‌ترین اصول فرهنگ‌نویسی است فراموش کرده و فقط تلفظ برخی لغات را با اعراب نشان داده‌اند؟
۴. مؤلف در مقدمه فهرست فرهنگ خود را «دو زبانه» نامیده‌اند، حال آنکه این واژه در اصطلاح فرهنگ‌نویسی مفهومی روشن دارد که قابل اطلاق بر این واژه نامه نیست.
۵. برای اینکه امکان مقابله اجمالی این واژه نامه با فرهنگ‌های نسخه‌شناسی موجود، طی همین مقاله برای فرهنگ نویسان این رشته فراهم آید شمار ریشه اصطلاحات از هر حرف الفبایی را می‌آوریم تا گستره واژگان نسخه‌شناسی در این فرهنگ پیدا شود.
۶. شمار ریشه اصطلاحات در هر حرف الفبایی:

الف	۱۸
ب	۲۶
ت	۷
ث	۵
ج	۲۶
ح	۲۹
خ	۲۱
د	۱۰
ذ	۴
ر	۳۰
ز	۱۳
س	۲۳
ش	۲۴
ص	۱۲
ض	۸
ط	۲۵
ظ	۳
ع	۲۰
غ	۷
ف	۱۳
ق	۲۸
ک	۱۶
ل	۱۹
م	۱۷
ن	۲۵
هـ	۲
و	۱۶
ی	۱

پا نوشت‌ها:

- * موضوع‌های هم‌معنی در داخل پراگماتیک قرار دارند.
۱. دوست عزیزم خانم پریسا کریم رضایی، کارشناس ارشد کتابداری در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران سه مورد زیر را یادآور شدند که باسپاس از ایشان به عین عبارت نقل می‌کنم:
- الف. درباره نوع و درجه خطوط به صورت «نسخ مایل به شکسته کوفی» ش ۸۲۰ تعبیر شده که مشخص نیست چگونه خطی است.
- ب. مبنای موضوعاتی مانند «مولد» و «شریعه» مشخص نیست.
- ج. موضوع آداب که برای آداب زیارت به کار رفته است، به کتاب «درک المآرب فی آداب اللهی و الشوارب» نیز داده شده است، حال آن که رساله در حرمت تراشیدن ریش و سبیل است و باید موضوع «فقه» بگیرد. ص ۹۸»

۲. فهرست دست‌نویس‌های کتابخانه فیشر فاقد هر نوع نمایه‌ای است و باید گفت الحق این کاستی را دیگر نمی‌توان از اسباب اختصار دانست. ارائه فهرست‌های تکمیلی که ذیلاً عنوان می‌شود ضروری است.
۳. فهرست نویسی گاه در جهت تهیه نمایه موضوعی ضرورت دارد.
۴. هم‌چنین نمایه نام کتب با نظم الفبایی.
۵. فهرست نام کسان با ذکر نقش ایشان مانند مؤلف، شارح، مترجم، شاعر، نویسنده مختصر یا حاشیه یا تعلیقه، کاتب، مالک، مجلد، وقف‌کننده، مذهب و مصور و اعلام مهرها.
۶. فهرستی از نام خطی‌هایی که مشتمل بر چند رساله‌اند با ذکر نام آن رسائل.
۷. فهرست نام محل کتابت و اسامی اماکنی که در متن نسخه به آنها اشاره رفته است به طور جداگانه و با ذکر جای آن در نسخه.
۸. گردآوری مجموعه نشانه‌های کتابت و کوته‌نوشت نام کسان و جای‌ها که سبک و مکتب هر کاتب از هر دوره و هر منطقه را مشخص می‌کند.
۹. فهرستی از اشعار، مصاریع، تک‌بیت‌ها یا مطلع و مقطع قصائد و غزلیاتی که در مطاوی متن پراکنده است و ذکر نام سراینده (چنانچه آمده باشد). این کار نتایج مهم و ارزشمندی برای تاریخ ادبیات و زبان فارسی دربر خواهد داشت.
۱۰. در پایان فهرست دست‌نویس‌های کتابخانه فیشر، فرهنگ مختصری از «مصطلحات نسخه‌شناسی» به انگلیسی آمده است.
۱۱. ویژگی‌های این فرهنگ:
۱۲. حدود ۴۵۰ سرواژه دارد که شامل ریشه لغات است.
۱۳. حدود ۴۹۰ اصطلاح را معنی می‌کند.
۱۴. چند اصطلاح هم‌ریشه هم معنی را در کنار هم با ویرگول از یکدیگر جدا کرده‌اند.
۱۵. در زیر هر ریشه واژه، کلمه یا کلماتی را که از آن ریشه مصطلح‌اند، آورده‌اند و روشن است که با چنین تنظیمی در ضبط واژه فارسی همچون «افشان» یا «دست» مدخل و زیر مدخل تکرار یکدیگر خواهند شد.